

ШЕВЧЕНКО І. О.

аспірант Київського університету
інтелектуальної власності та права
(Національний університет
«Одеська юридична академія»)
ORCID ID: 0009-0000-2497-1897

УДК 343.13(477)

DOI <https://doi.org/10.32842/2078-3736/2023.5.47>

РОДОВИЙ ОБ'ЄКТ КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВОПОРУШЕННЯ, ПЕРЕДБАЧЕНОГО СТАТТЕЮ 237 КК

У цій статті досліджуються концептуальні підходи до розуміння родового об'єкта кримінального правопорушення нежиття заходів щодо ліквідації наслідків екологічного забруднення (ст. 237 КК України). Автором для обґрунтування родового об'єкта цього діяння використовується концепція суспільних відносин. У роботі здійснюється аналіз чинного законодавства в цій сфері, з'ясовані погляди авторів стосовно родового об'єкта кримінальних правопорушень в сфері довкілля.

У статті під час дослідження використані наступні методи дослідження: системного аналізу; індуктивний та дедуктивний методи; логіко-правовий метод. Автор звертає увагу на те, що у законодавстві про кримінальну відповідальність на теренах України до 2001 року були відсутні кримінально-правові норми про відповідальність за нежиття заходів щодо ліквідації наслідків екологічного забруднення. Тому в теорії кримінального права і правозастосовній діяльності не склалося єдиного підходу до визначення як родового, так і безпосереднього об'єктів кримінального правопорушення нежиття заходів щодо ліквідації наслідків екологічного забруднення. Юридичний аналіз родового об'єкта кримінальних правопорушень проти навколишнього природного середовища, в тому числі і діяння, передбаченого ст. 237 КК України, відбувається з використанням традиційного підходу, що склався у вітчизняній науці кримінального права. Автором досліджуються найбільш поширені в науці кримінального права концепції і погляди на родовий об'єкт кримінальних правопорушень в сфері навколишнього природного середовища. В статті з'ясовується класифікація об'єктів «по вертикалі», де серед інших об'єктів має місце родовий об'єкт. Пропонується визначення родового об'єкта кримінального правопорушення як теоретичної конструкції, розглядаються та аналізуються погляди авторів стосовно розуміння родового об'єкта кримінальних правопорушень в сфері довкілля.

***Ключові слова :** родовий об'єкт кримінальних правопорушень, кримінальне правопорушення в сфері навколишнього природного середовища, нежиття заходів щодо ліквідації наслідків екологічного забруднення, класифікація об'єкта кримінального правопорушення «по вертикалі», концепція об'єкта як суспільних відносин.*

Shevchenko I. O. Generic object of a criminal offence under Article 237 of the Criminal Code

This article examines the conceptual approaches to understanding the generic object of the criminal offence of failure to take measures to eliminate the consequences of environmental pollution (Article 237 of the Criminal Code of Ukraine). The author

uses the concept of social relations to substantiate the generic object of this offence. The article analyses the current legislation in this area, and clarifies the authors' views on the generic object of criminal offences in the field of environment.

The article uses the following research methods: system analysis; inductive and deductive methods; logical and legal method. The author draws attention to the fact that until 2001, the legislation on criminal responsibility in Ukraine did not contain criminal law provisions on responsibility for failure to take measures to eliminate the consequences of environmental pollution. Therefore, in the theory of criminal law and law enforcement activities, there is no unified approach to defining both the generic and direct objects of the criminal offence of failure to take measures to eliminate the consequences of environmental pollution. The legal analysis of the generic object of criminal offences against the environment, including the offence under Article 237 of the CC of Ukraine, is carried out using the traditional approach established in the national criminal law science. The author examines the most common concepts and views on the generic object of criminal offences in the field of environmental protection in the science of criminal law. The article elucidates the classification of objects "vertically", where the generic object is included among other objects. The author proposes to define the generic object of a criminal offence as a theoretical construct, and considers and analyses the authors' views on understanding the generic object of criminal offences in the field of environment.

Key words: *generic object of criminal offences, criminal offence in the field of environment, failure to take measures to eliminate the consequences of environmental pollution, classification of the object of criminal offence "vertically", concept of the object as a social relationship.*

Постановка проблеми. Питання, що стосуються родового об'єкта кримінального правопорушення нежиття заходів щодо ліквідації наслідків екологічного забруднення, має істотне значення для теорії кримінального права та правозастосовної діяльності а також зокрема для сфери кримінальних правопорушень проти довкілля.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема родового об'єкта кримінального правопорушення, передбаченого ст. 237 КК України на фрагментарному рівні займалися такі вчені, як: М.М. Панов, М.І. Панов, В.К. Матвійчук, В.О. Навроцький, Н.О. Гуторова, І.О. Харь, В.Я. Тацій, С.Б. Гавриш, Н.О. Лопашенко, В.М. Присяжний, В.О. Навроцький та ін. Проте, до цього часу ці питання не знайшли свого належного вирішення.

Формулювання цілі статті. Цілі дослідження цієї статті можна визначити як такі:

- дослідити родовий об'єкт кримінального правопорушення нежиття заходів щодо ліквідації наслідків екологічного забруднення (ст. 237 КК України);
- провести критичний аналіз існуючих поглядів на родовий об'єкт кримінального правопорушення нежиття заходів щодо ліквідації наслідків екологічного забруднення (ст. 237 КК України).

Виклад основного матеріалу дослідження. У законодавстві про кримінальну відповідальність на теренах України до 2001 року були відсутні кримінально-правові норми про відповідальність за нежиття заходів щодо ліквідації наслідків екологічного забруднення [1, с. 88]. Тому в теорії кримінального права і правозастосовній діяльності не склалося єдиного підходу до визначення родового і безпосереднього об'єктів кримінального правопорушення, що нами розглядається. Проте з таким становищем не варто миритися і відкладати його на майбутній плін часу. Це зумовлюється тим, як переконливо стверджує В.К. Матвійчук, що «проблема об'єкта злочинів проти навколишнього природного середовища — одна з основних у науці кримінального права, від її вирішення залежить визначення суті злочинів, що посягають на навколишнє природне середовище, їх правильна кваліфікація і відмежування від суспільно небезпечних діянь. Із вирішенням цієї проблеми нерозривно пов'язано

питання побудови та вдосконалення системи «злочинів проти навколишнього природного середовища» [1, с. 129]. Крім того, в контексті зазначеного вище варто сприйняти позитивне висловлювання професора М.І. Панова, що «аналіз злочину, з точки зору системного підходу, встановлення його змісту, структурних і деталізуючих одиниць, виділення відповідних елементів і ознак складу є основою формування конкретного складу злочину (у нашому випадку кримінального правопорушення нежиття заходів щодо ліквідації наслідків екологічного забруднення), описаного і закріпленого в певній статті Особливої частини як юридичної конструкції, оскільки елементи і ознаки останніх конструюються і закріплюються як логіко-юридичні моделі не самі по собі, не довільно, а на підставі аналогічних структурних одиниць злочину певного виду як системного утворення...» [2, с. 14].

Використовуючи традиційний підхід, що склався у вітчизняній науці кримінального права, юридичний аналіз норм, передбачених ст. 237 КК України почнемо із з'ясування родового об'єкта, на який посягає і досліджуване нами діяння. Він же, на наше переконання, слугує відправним критерієм кваліфікації цього кримінального правопорушення. Цей посыл знаходить підтвердження в юридичній літературі, де зазначається, що «кожний злочин посягає на певний об'єкт, завдає йому істотної шкоди або ставить під загрозу завдання такої шкоди ці суспільні відносини» [3, с. 52]. Сприймаючи за основу зазначене нами вище, слід погодитися з думкою, яка має місце в юридичній літературі, що «будь-яке злочинне діяння неможливе без об'єкта, проти якого воно спрямоване» [4, с. 109].

Перед тим, як дослідити родовий об'єкт кримінальних правопорушень проти довкілля, потрібно звернути увагу на найбільш поширені концепції об'єкта кримінальних правопорушень. Нам імпонує узагальнення та обґрунтування найбільш поширених концепцій об'єкта кримінального правопорушення в теорії кримінального права, яке запропоноване професором В.К. Грищуком та формулюється наступним чином: «об'єкт злочину – охоронювані кримінальним законом суспільні відносини (В.Я. Тацій, М.Й. Коржанський, М.І. Бажанов, А.В. Савченко, Б.О. Кирись, В.К. Матвійчук, В.О. Навроцький, Н.О. Гуторова, Ю.Л. Шевцова та ін.); 2) об'єкт злочину – це соціальні блага (цінності), що охороняються кримінальним законом (П.С. Матишевський, Є.В. Фесенко та ін.); 3) об'єкт злочину – людина незалежно від віку, розумового розвитку, соціального статусу тощо (Г.П. Новосьолов); 4) об'єкт злочину – окремі особи або багато осіб (П.Я. Козаченко, З.А. Незнамова); 5) об'єкт злочину – охоронювані кримінальним законом соціально значущі цінності, інтереси, блага (А.В. Пашковська, А.В. Наумов); 6) об'єкт злочину – суспільні відносини, які є відповідним порядком, встановленим приписами правових норм, а також соціальні блага (Г.В. Чеботарьова); 7) об'єкт злочину двоякий – соціальна оболонка є завжди першим об'єктом, а всі інші об'єкти перебувають у середині цієї оболонки (В.М. Трубніков); 8) об'єкт злочину – охоронюваний кримінальним законом порядок суспільних відносин (О.М. Костенко, П.П. Андрушко, А.В. Ландіна); 9) об'єкт злочину – особливо цінні суспільні відносини, які охороняються кримінальним законом» [5, с. 166]. Крім того, в теорії кримінального права існують ще й інші сучасні концепції поняття «об'єкт злочину», зокрема С.Я. Лихова стверджує, що «об'єктом злочину є правовідносини» [6, с. 79]. Натомість, С.Б. Гавриш наполягає на тому, що «концепцією об'єкта злочину є правове благо» [7, с. 78].

Найбільш поширеною в науці кримінального права є концепція об'єкта кримінального правопорушення, де таким об'єктом визнаються суспільні відносини, на які посягає те чи інше злочинне діяння, якої й ми дотримуємося. Маючи таке уподобання, ми не будемо характеризувати концепції об'єкта кримінального правопорушення, оскільки це має бути предметом окремого дисертаційного дослідження.

У доктрині кримінального права об'єкти кримінальних правопорушень поділяються на кілька видів залежно від різних критеріїв. Слід погодитися з твердженням М.І. Панова, що «існує класифікація об'єктів злочинів «за вертикаллю», що заснована на співвідношенні філософських категорій загального, особливого та одиничного. За цією триступеневою класифікацією виділяються три види об'єктів злочину — загальний, родовий і безпосередній» [8, с. 627]. Слід погодитися з думкою, яка має місце в юридичній літературі, що «поділ на

загальний, родовий і безпосередній об'єкти передбачає уточнення питання — проти яких саме суспільних відносин передусім спрямоване те чи інше злочинне посягання і, відповідно, яким саме суспільним відносинам воно заподіює або може заподіяти істотну шкоду» [9, с. 89-90].

Важливо погодитися з думкою, що «загальним об'єктом кримінального правопорушення слід розуміти усю сукупність суспільних відносин, які поставлені під охорону КК України» [9, с. 90]. У той же час слушною є позиція, що «це не означає, що кримінальне право охороняє усі без винятку суспільні відносини. Норми кримінального права направлені на захист лише тих суспільних відносин, спрямування шкоди яким здатне завдати істотної шкоди інтересам суспільства в цілому» [9, с. 90]. Натомість, під родовим об'єктом кримінального правопорушення «слід розуміти об'єкт, що охоплює групу, певне коло тотожних або однорідних за своєю соціально-політичною та економічною сутністю суспільних відносин, що поставлені під охорону КК України, які через це й охороняються єдиним комплексом взаємопов'язаних кримінально-правових норм» [10, с. 60]. У цьому контексті має сенс судження, яке має місце в існуючих юридичних джерелах, що «групування суспільних відносин в однорідну для них групу здійснюється не довільно, а на підставі об'єктивно існуючих критеріїв, що обумовлюють їхню тотожність або однорідність. Такими критеріями є різні елементи охоронюваних суспільних відносин (суб'єкти або предмети відносин, зміст і особливості соціального зв'язку і т. ін.). Основою ж такої класифікації суспільних відносин визнається та або інша сфера життєдіяльності суспільства чи держави» [10, с. 60].

Слід звернути увагу на те, що «класифікація «по горизонталі» здійснюється на рівні безпосереднього об'єкта. Тут виділяють три види об'єктів: основний безпосередній об'єкт; додатковий безпосередній об'єкт і факультативний безпосередній об'єкт» [9, с. 91]. Загальноприйнятим є положення, що під безпосереднім об'єктом кримінального правопорушення слід розуміти конкретні суспільні відносини, поставлені законодавством під охорону певного закону про кримінальну відповідальність, яким заподіюється істотна шкода або загроза завдання такої шкоди суспільно-небезпечним діям.

Сприйнятливим є судження, що «як правило, кримінальне правопорушення має один безпосередній об'єкт, але буває іноді, що кримінальні правопорушення посягають відразу на два або навіть більше безпосередніх об'єктів (їх називають двооб'єктними або багатооб'єктними)» [9, с. 91]. Ми дотримуємося думки, яка має місце в юридичних джерелах, що «в КК України виділяють один, найбільш важливий той, котрий зрештою і визначає саму суспільну небезпеку певного кримінального правопорушення, структуру його складу і його місце у системі особливої частини КК — він має назву «основний безпосередній об'єкт» (це ті конкретні суспільні відносини, які насамперед прагнуть поставити під охорону законодавець)» [10, с. 91]. У той же час додатковий безпосередній об'єкт — це суспільні відносини, яким заподіюється або стосовно яких виникає загроза заподіяння такої шкоди, але поряд з основним об'єктом конкретного кримінального правопорушення. Слід погодитися з думкою, що має місце в існуючих публікаціях, що «додатковий безпосередній об'єкт є обов'язковою умовою кримінальної відповідальності за двооб'єктні або багатооб'єктні дії» [10, с. 60].

З приводу родового об'єкта кримінальних правопорушень, що посягають на відносини у сфері навколишнього природного середовища і, зокрема, передбаченого ст. 237 КК, є такі погляди: 1) «блага, що охороняються кримінальним правом, і сама природа, природні об'єкти, екологічна безпека як особливо важливі і неперехідні цінності» [7, с. 11-12]; 2) «природоохоронні відносини, спрямовані на захист навколишнього природного середовища людини, його покращення й оздоровлення, а також наукове обґрунтування, раціональне використання і відтворення природних ресурсів, збереження нормального екологічного стану біосфери» [11, с. 286]; 3) суспільні відносини, що проявляються у використанні, збереженні і покращенні природного середовища в інтересах соціалістичного суспільства, куди входить і охорона радянського народного господарства, порядок управління, громадська безпека та інше в ролі складових, додаткових об'єктів» [12, с. 6-7]; 4) «під родовим

об'єктом злочинів проти довкілля варто визнати такий стан навколишнього природного середовища та його окремих компонентів, за якого відсутня небезпека для життя і здоров'я людей, забезпечується раціональне використання і відтворення природних ресурсів, дотримується належний екологічний стан біосфери» [13, с. 355-356]; 5) «під родовим об'єктом злочинів проти навколишнього природного середовища розуміють суспільні відносини з приводу умов, що забезпечують існування багатофункціональної збалансованої єдиної системи, до якої належить і людина (що утворює навколишнє природне середовище), її охорону, раціональне використання, оздоровлення і відтворення такої системи для теперішніх та майбутніх поколінь, яка гарантуватиме безпечне для життя і здоров'я навколишнє природне середовище» [1, с. 6-7]; 6) І.В. Берднік запевняє, що «до родового об'єкта злочину проти довкілля в науці кримінального права існує два підходи. Перший підхід будується на тому, що родовий об'єкт розділу VIII «Злочини проти довкілля» є однооб'єктним. Другий підхід будується на двооб'єктності родового об'єкта злочинів проти довкілля» [14, с. 109-110]. Крім того, ця науковиця стверджує, що «представники першого підходу родовим об'єктом злочинів проти довкілля визнають суспільні відносини, що забезпечують безпечне для існування навколишнє природне середовище, його охорону, раціональне використання; стан навколишнього природного середовища та його окремих чинників, за яких відсутня небезпека для життя і здоров'я людей, забезпечується охороною раціональне використання і відтворення природних ресурсів, дотримуються належний екологічний стан біосфери» [15, с. 105; 16, с. 69-99; 17, с. 270].

Представники другого підходу родовим об'єктом, на переконання І.В. Берднік, «вважають подвійну природу суспільних відносин у сфері охорони, використання, збереження і відтворення природних ресурсів та суспільні відносини у сфері забезпечення екологічної безпеки» [14, с. 110]. Прихильниками цього напряму є В.П. Самохін [18, с. 85] та С.Б. Гавриш [7, с. 169; 14, с. 110]; 7) на переконання Т.В. Корнякової, яка запевняє, що «віднесення норм про кримінальну відповідальність за злочини у сфері довкілля до розділу VIII «Злочини проти довкілля» з огляду на формування розділів особливої частини КК за ознаками родового об'єкта, свідчить про те, що саме довкілля, навколишнє природне середовище є родовим об'єктом цих злочинів» [19, с. 125].

Аналіз існуючих точок зору на родовий об'єкт кримінальних правопорушень стосовно розділу VIII Особливої частини КК України, в тому числі і кримінального правопорушення, передбаченого ст. 237 КК свідчить, що прихильники першої точки зору, зокрема С.Б. Гавриш, ототожнюють об'єкт цих кримінальних правопорушень з різними правовими благами, це також суперечить концепції об'єкта суспільних відносин. Це визначення не враховує структури родового об'єкта кримінальних правопорушень. Більш вдалим є визначення родового об'єкта цих кримінальних правопорушень, що запропонував В.Я. Тацій (автор другої точки зору), але і його визначення потребує уточнення, оскільки воно має бути спрямоване на охорону позитивних суспільних відносин. Слід зазначити, що потребує належного упорядкування позиція авторки третьої точки зору, зокрема, Г.З. Корчевої, оскільки її визначення є конгломератом значної кількості не зв'язаних між собою відносин.

Цікавою є спроба формулювання однооб'єктності і двооб'єктності розуміння родового об'єкта кримінальних правопорушень І.В. Берднік, але її позиція уподібнюється класифікації кримінальних правопорушень проти довкілля, а не структурі такого родового об'єкта. Крім того, є спроба поважною науковицею об'єднати різних авторів з різними формулюванням родового об'єкта кримінальних правопорушень під ці два підходи. Крім того, визначення родового об'єкта кримінальних правопорушень, передбачених розділом VIII «Кримінальні правопорушення проти довкілля» співпадає з предметом кримінальних правопорушень, що суперечить концепції об'єкта як суспільних відносин.

Нами сприймається визначення родового об'єкта кримінальних правопорушень сформульоване автором п'ятої точки зору (В.К. Матвійчуком), яке побудоване на аналізі структури відносин та на класифікації цих кримінальних правопорушень і на достатньо обґрунтованому дослідженні цієї проблеми.

Висновок. Таким чином, під родовим об'єктом злочинів проти навколишнього природного середовища розуміють суспільні відносини з приводу умов, що забезпечують існування багатофункціональної збалансованої єдиної системи, до якої належить і людина (що утворює навколишнє природне середовище), її охорону, раціональне використання, оздоровлення і відтворення такої системи для теперішніх та майбутніх поколінь, яка гарантуватиме безпечне для життя і здоров'я навколишнє природне середовище.

Список використаних джерел

1. Матвійчук В.К. Кримінально-правова охорона навколишнього природного середовища : проблеми законодавства, теорії та практики : дис. д-ра юрид. наук: спеціальність 12.00.08 – кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право. Київ : ВНЗ «Національна академія управління», 2008. 511 с.
2. Панов М. Об'єкт і система злочинів у сфері господарської діяльності. *Юридична Україна*. 2010. № 5. С. 13-19.
3. Матвійчук В.К., Присяжний В.М. Забруднення, засмічення та виснаження водних об'єктів : відповідальність, досудове і судове слідство та запобігання : [монографія]. Київ : КНТ, 2007. 272 с.
4. Панов М.М. Кримінальна відповідальність за незаконні дії з документами на переказ, платіжними картками та іншими засобами доступу до банківських рахунків : [монографія] / *Наук. ред. д-р юрид. наук, професор, акад. АПрН України В.І. Борисов*. Харків : Право, 2009. 184 с.
5. Гришук В.К. Кримінальне право України : Загальна частина [навч. посібник для студентів юрид. фак. вищ. навч. закл.]. Київ : Ін Юре, 2006. 586 с.
6. Лихова С.Я. Злочини у сфері реалізації громадянських, політичних та соціальних прав і свобод людини і громадянина (Розділ V Особлива частина КК України) : [монографія]. Київ : Видавничо-поліграфічний центр «Київський Університет», 2006. 573 с.
7. Гавриш С.Б. Кримінально-правова охорона довкілля в Україні. Проблеми теорії, застосування і розвитку кримінального законодавства. Київ. 2002. 635 с.
8. Панов М.І. Об'єкт злочину. Велика юридична енциклопедія : у 20 т. Т. 17. Кримінальне право / Редкол. : В.Я. Тацій (голова), В.І. Борисов (заст. голови) та ін. : Нац. акад. прав. наук України; Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого. 2017. Харків : Право, 2016. С. 627-631.
9. Кримінальне право України. Загальна частина. Практикум : Навч. посібник / Ю.В. Нікітін, В.А. Мисливий, В.К. Матвійчук т. ін. за ред. В.В. Топчія, Г.В. Дідківської, Е.В. Катеринчук. Вінниця : ТОВ «ТВОРИ», 2019. 932 с.
10. Гавриш С.Б. Основні питання відповідальності за злочини проти природного середовища : (проблеми теорії та розвитку кримінального законодавства України) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня докт. юрид. наук ; спец. 12.00.08 – кримінальне право та кримінологія; кримінально-виправне право. Харків, 1994. 42 с.
11. Тацій В.Я. Злочини проти природних багатств СРСР. Кримінальне право УРСР: Особлива частина : Підручник / За ред. М.І. Бажанова та ін. К.: Вища школа. Головне вид-во, 1989. С. 285-305.
12. Корчева Г.З. Кримінально-правова охорона природи в УРСР: Навчальний посібник. Харків : Вища школа, 1975. 83 с.
13. Дудоров О.О., Комарницький В.М., Каменський Д.В. Злочини проти довкілля. Кримінальне право (Особлива частина) : [підручник] ; за ред. О.О. Дудорова, Є.О. Письменського. [2-ге вид.]. Київ : «ВД» «Декор», 2013. С. 355-393.
14. Берднік І.В. Кримінально-правова охорона водних ресурсів : Дис. ... докт. юрид. наук ; спец. 12.00.08 – кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право. Чернівці 2020. 612 с.
15. Матвійчук В.К. Кримінально-правова охорона навколишнього природного середовища (кримінально-правове та кримінологічне дослідження) : Монографія. Київ : Азимут–Україна, 2005. 464 с.

16. Шульга А.М. Злочини проти довкілля. Питання кваліфікації : науково-практичне видання. Х. : НікаНова, 2012. 192 с.
17. Кримінальне право України : Особлива частина: підручник / Ю.В. Баулін, В.І. Борисов, В.І. Тютюгін та ін.; за ред. В.В. Сташиса, В.Я. Тація. 4-те вид., переробл. і допов. Х. : Право, 2010. 608 с.
18. Самохін В.П. Злочини проти довкілля : проблеми визначення родового об'єкта. *Вісник Академії адвокатури України*. 2011. № 1. С. 84-88.
19. Корнякова Т.В. Об'єкт посягання та система злочинів у сфері навколишнього природного середовища. *Право України*. 2009. № 2. С. 121-134.

